

Att samsas om gäss – visar Vattenriket vägen?

Johan Elmberg, Professor i Zoökologi, Högskolan Kristianstad

Johan.Elmberg@hkr.se

I stora delar av Västeuropa finns idag mer gäss än någonsin förr. Det är både en rikedom och en utmaning. Gässen gläder många men skapar också problem, till exempel för jordbruket och vid flygplatser. Även i Skåne har vi en situation där gässen måste förvaltas, där avvägningar mellan olika intressen måste göras. Gåsförvaltningen i Kristianstads Vattenrike är både ett lysande exempel för omvärlden och en intressant arena för forskning.

Bakgrund

Den här artikeln handlar inte om varg, men börjar ändå där. Vargen är ett av världens mest ”beforskade” djur. Vetenskapen har koll på det mesta som är värt att veta om denna art, och i Sverige är i stort sett alla individer kända och genetiskt kartlagda. Trots detta fortsätter konflikten om vargens vara eller inte vara. Vargen är därmed ett utmärkt exempel på att enbart biologisk kunskap inte löser viktiga frågor inom miljö- och naturvård. De senaste årtiondena har vi ekologer allt mer insett att vår vetenskap måste integreras med till exempel samhällsvetenskap för att nå sådana mål.

Gåsförvaltning – en komplicerad historia

Gässen du ser omkring dig i Skåne är en likartad historia, fast långt mer komplicerad än vargens. Det handlar nämligen om nio olika arter, inte en. Nästan alla dessa arter har varit hårt jagade runt om i Europa under hundratals år, samtidigt som många av deras naturliga miljöer tagits i anspråk för jordbruk och bebyggelse. Vi har alltså en ”historisk skuld” till gässen som grupp, en plikt att låta dem återta förlorad mark och förlorad numerär. Idag är det två arter som uppträder i Vattenriket som är globalt hotade: fjällgås och rödhalsad gås. Här är utmaningen att inte en enda av dessa måtte skjutas och vi har ett internationellt ansvar att gynna dem på alla sätt. De andra sju gåsarterna i Vattenriket ligger inte illa till på detta sätt, utan har blivit vanligare igen. Bland dem stannar spetsbergsgås, bläsgås och prutgås utanför den stora förvaltningsproblematiken – eftersom de är fåtaliga eller mest uppträder till havs.

De återstående fyra gåsarterna – grågås, vitkindad gås, kanadagås och sädgås utgör merparten av de gäss du kan se på fälten i Vattenriket. Särskilt de två första arterna har haft en makalös beståndstillväxt de senaste årtiondena, och dessutom lagt om sina flyttningssvanor så att de är här mycket längre tid. Resultatet är att vi har mer gäss kring oss än någonsin förr i Vattenriket. Nordöstra Skånes fågelklubbs räkningar* visar att toppen oftast infaller i november eller december, och att det vid denna tid de senaste 10 åren aldrig varit färre än 23000 gäss i Vattenriket. December 2013 räknades imponerande 43000. Men det är inte bara många gäss - de är dessutom stora fåglar och vegetarianer. I runda slängar äter 43000 gäss 15 000 kilo biomassa under ett vinterdygn och lämnar mellan 6 och 7 ton bajs efter sig. Per dag. Det handlar alltså om mycket stora tal rakt igenom!

Plus och minus i gässens balansräkning

Att kort sammanfatta vad alla dessa gäss betyder för ekosystem och ekonomi är inte lätt. Ett numera ganska populärt sätt att värdera företeelser i naturen som traditionellt inte har några ”prislappar” är att definiera deras **ekosystemtjänster** (Green & Elmberg 2014). Med detta synsätt ger de stora gåsflockarna upphov till både plus- och minusposter. På plussidan hittar vi bland annat att de har uppskattade estetiska värden, att de hjälper ekoturismen och besöksnäringen, att de gläder många jägare, att vi kan få välsmakande kött från dem, att ett måttligt gåsbete håller strandängar öppna, att de kan skydda ovanligare arter som häckar nära dem mot predatorer, och att de hjälper till att upprätthålla artrika våtmarker genom att sprida frön och smådjur som fastnar i deras fjäderdräkt. Men gässen står också för en del ”otjänster”; de flyttar gödande ämnen från åkrar till vattendrag där de inte hör hemma, de orsakar skador på lantbruksgrödor, de kan vara en fara för flygtrafiken, de kan ställa till med nedsmutsning på badplatser och i parker, och om de är för många kan deras bete på land- och vattenväxter leda till att växtligheten för lång tid förändras i oönskad riktning. Gåsförvaltningskonflikten handlar i grund och botten om att vara medvetna om och på något sätt värdera och sedan avväga dessa för- och nackdelar, inom de rāmärken som anges av lagstiftning och mål om biologisk mångfald.

För bara 30 år sedan lämnade alla grågäss Sverige på vintern, men nu kan vi se dem i Vattenrikets jordbruksbygder året om.
Foto: Christer Neideman/Sländan.

Konflikterna orsakade av ökande gåsstammar började göra sig bemärkta på allvar i Vattenriket kring millenniumskiftet. Då fanns redan en ”diskussionsgrupp” för att minska konflikterna kring tranor, vilka också gärna söker föda i stora antal på jordbruksmark. Länsstyrelsen och personal på Vattenrikets biosfärkontor såg direkt möjligheten att utveckla denna ”trangrupp” till ett forum för konfliktlösning också i gåsfrågan. Meningen var att vid samma bord samla företrädare för de olika intressegrupperna, i första hand markägare, lantbrukare, jägare, ornitologer, naturskyddsföreningar och myndigheter. Denna **gåsförvaltningsgrupp för nordostskåne** har med tiden utvecklats till en modell för andra

konfliktlösningsprojekt med fåglar inblandade, i Sverige och utomlands. Frågan för forskningen är varför de konflikter som bara eskalerat på de flesta andra håll kunnat hållas på en rimlig nivå i just Vattenriket.

Varför är gåsförvaltningen i Vattenriket framgångsrik?

Därför startade jag för några år sedan ett projekt som omgående fick stöd från Naturvårdverkets viltforskningsmedel. Ett skäl var troligen att gåsförvaltningen – i Vattenriket och i övriga Nordvästeuropa – är en lika het och minst lika svår ”potatis” att hantera som vargfrågan. Både myndigheter och företrädare för sårintressen har därför stort intresse av att utveckla metoder som får förvaltningen att fungera bättre. Som redan poängterats handlar detta i sin tur mycket om socioekologi – om skärningsfältet mellan ekologisk kunskap och samhällsvetenskap.

Projektet vid Högskolan Kristianstad om gåsförvaltning har som mål att: 1) förstå varför gåsförvaltningsgruppen i nordostskåne upplevs som framgångsrik av både medlemmar och omvärld, 2) skapa nya mötesplatser mellan vetenskap och förvaltning genom att ordna ”kunskapsdagar”, konferenser och genom att delta i gåsförvaltningsgruppens möten, 3) samla toppforskare från andra länder inom viltekologi, miljörätt, sociologi, statskunskap, organisationsteori, förvaltning och konfliktforskning för att få ett ”utifrånperspektiv” på den nordostskånska modellen, samt 4) skriva översiktsartiklar (kunskapssammanställningar) baserade på den digra men bitvis ålderstigna vetenskapliga gåslitteraturen. Det yttersta målet är att finna och utveckla nya verktyg till viltförvaltningens verktygslåda, i den bästa av världar intressanta också för andra djur än gäss och vargar.

Ny lokal kunskap om sommarbete

Detta skrivs när projektet nått halvtid. Det ”internationella toppmötet” genomfördes i Furuboda i april 2015, och en rapport från det är under produktion. Två av tre vetenskapliga kunskapsöversikter är skrivna och inskickade för vetenskaplig publicering. De handlar om gäss som betare och förflyttare av näringsämnen från landmiljö till vatten. Den tredje översiktsartikeln ska handla om gässens eventuella roll som spridare av sjukdomar som kan påverka människor. Som en första avrapportering av projektets olika delar arrangerar jag i samarbete med Länsstyrelsen en kunskapsdag om gäss i november 2015. Dagen är tänkt att bygga broar mellan forskning och förvaltning, men den är också ett sätt att sprida ny kunskap och lyfta fram betydelsen av socioekologi.

Gåsförvaltningsprojektet har tagits emot med stort intresse – i forskarvärlden såväl som av den praktiska förvaltningen. I det senare skärningsfältet har också följdfrågor dykt upp. Gåsförvaltningsgruppen har länge vid sina möten känt en problematisk brist på kunskap om eventuella skador på jordbruksgrödor av häckande grågäss. Just denna fråga har under 2014 studerats av examensarbetarskan Camilla Olsson, och det har varit en stor tillfredsställelse att snabbt kunna ta fram ny kunskap av vikt för förvaltningen lokalt, samtidigt som projektet i stort kunnat ägna sig också åt mycket generella frågor av internationellt intresse. Ett exempel på en sådan fråga är skalberoendet inom ekologi, miljörätt och förvaltning – alltså att både kunskap och beslut kan vara specifika för en viss nivå – och att ”sanningen” ibland kan skifta beroende på om vi söker svaret lokalt, nationellt eller internationellt.

Min förhoppning är att gåsförvaltningsprojektet** vid HKR om några år har vuxit ytterligare, att det fortsatt kan arbeta både lokalt och internationellt, och inte minst att vi fortlöpande kan presentera nya verktyg till viltförvaltningens verktygslåda.

English summary

Nine species of goose occur in Northwestern Europe. Some are globally threatened, some are stable, and a handful has increased dramatically in numbers during the last decades. Some of the latter species have also changed their migratory behavior and timetable, and as a result there is today more geese close to man than perhaps ever before. Using the ecosystem service concept, geese collectively provide services as well as “disservices”. In other words, there is a trade-off between benefits and negative effects produced by geese. This article describes the utility of combining ecological knowledge with social sciences to obtain successful management of harvested species like geese. The model system is relevant for large parts of Northwestern Europe, which is the basis of an ongoing research project at Kristianstad University. In this project, review articles will be produced about geese as grazers in terrestrial systems, and about their role as vectors of nutrients and zoonotic diseases. The local goose management group in Kristianstad Vattenrike Biosphere Reserve is used as raw model for successful conflict resolution, but also as an arena for scientific study. The ultimate goal of this project, now halfway, is to produce new tools for management of conflict-ridden wildlife species.

Referenser

Green, A. & Elmberg, J. 2014. Ecosystem services provided by waterbirds. *Biological Reviews* 89(1): 105-122. DOI: 10.1111/brv.12045.

*Resultaten från gåsräkningarna i Vattenriket är tillgängliga på http://www.spoven.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=18&Itemid=14

** Projektets officiella namn är ”Adaptivare gåsförvaltning: från vetenskap till tillämpning”